

PÄTDESIATROČNÁ SPRÁVA VO FLAŠI

Walter Famler

Antipsychoiatri Ronald D. Laing a David Cooper usporiadali v roku 1967 v Londýne pod názvom *Dialektika oslobodenia* medzinárodný kongres, na ktorom vystupovali okrem iných vodca Strany čiernych panterov Stockeley Carmichael, neoštrukturalista Lucien Goldman, terapeut vychádzajúci z tvarovej psychológie Paul Goodman, Paul M. Sweezy (vydavateľ vplyvného orgánu novej ľavice *Monthly Review*) a Herbert Marcuse. Marcuseho príspevok na kongrese sa mi dostal do rúk na jeseň v roku 1979 prostredníctvom časopisu *Kursbuch*, ktorý vydával Hans Magnus Enzensberg. Číslo *Kursbuchu* pochádzalo z roku 1969. Keď som prvýkrát čítal jeho vtedy dvanásť rokov starú reč, bol Marcuse už niekoľko mesiacov mŕtvy.

Zastihla ma teda správa vo fľaši z inej doby. Jej obsah však bol pre dvadsaťjedenročného študenta filozofie a politického aktivistu, kým som v roku 1979 bol, nanajvýš aktuálny. Marcuse, Bloch, Adorno boli magické mená, ich knihy sa však vo vtedajšom študentskom lavicovom prostredí recipovali veľmi eklekticky. Oslobodenie od spoločnosti nadbytku bolo pre mňa bránou do čítania Marcuseho kníh Jednorozmerný človek a Eros a civilizácia.

Poznanie, že kapitalistický štát blahobytu je vo svojom jadre militarizovaným štátom, ktorý musí konštruovať svojho vonkajšieho nepriateľa, aby udržal poddanstvo práve vďaka ohromným možnostiam zdanlivej slobody ako konzumu a zábavy, je v našich digitalizovaných vysokovýkonných spoločnostiach aktuálnejšie než kedykoľvek predtým – paradoxne práve tak pre malú časť tých, ktorí majú z kapitalistického systému prospech, ale aj pre dlho rastúci počet tých, ktorých tento systém nielen vykorisťuje, ale aj vylučuje. Marcuseho optimistické očakávanie, že sa objaví „nový ľudský typ s vitálnymi biologickými popudmi smerom k slobode a s vedomím schopným preraziť tak materiálne, ako aj ideologické ilúzie spoločnosti nadbytku“, sa nesplnilo. Potvrdil sa však jeho pesimistický odhad, že čím lepšie funguje represívny aparát spoločnosti nadbytku, tým je pravdepodobnosť prechodu od poddanstva k slobode menšia. Nádeje, že správa vo fľaši z roku 1967 aj po takmer päťdesiatich rokoch od svojho podania, by mohla dosiahnuť jednotlivých adresátov, by som sa však napriek tomu nechcel zrieknuť.

z nemeckého originálu preložil František Novosád

OSLOBODENIE OD SPOLOČNOSTI NADBYTKU

Herbert Marcuse

Rád tu vidím tak veľa kvetov, a preto vám chcem pripomenúť, že kvety samotné nemajú žiadnu inú moc než moc mužov a žien, ktorí sa o ne starajú a chránia ich pred agresiou a zničením.

Obávam sa, že ako beznádejný filozof, pre ktorého sa filozofia stala neoddeliteľnou od politiky, musím dnes predniesť dosť filozofický prejav a poprosiť vás o pochopenie. Zaoberáme sa dialektikou oslobodenia (čo je vlastne nadbytočná fráza, pretože som presvedčený že celá dialektika je oslobodením) a nielen oslobodením v intelektuálnom zmysle, ale oslobodením, ktoré zahŕňa myseľ aj telo, oslobodením zahŕňajúcim celú ľudskú existenciu. Pomyslite na Platóna: oslobodenie od pobytu v jaskyni. Pomyslite na Hegela: oslobodenie v zmysle pokroku a slobody na rebríčku dejín. Pomyslite na Marxa. Tak v akom zmysle je celá dialektika oslobodením? Je to oslobodenie od útlaku, od zlého, falošného systému – či už je to organický systém, spoločenský systém alebo duševný či rozumový systém: oslobodenie pomocou síl, ktoré sa rozvíjajú v rámci takéhoto systému. To je rozhodujúca vec. Oslobodenie na základe rozporu, ktorý systém vytvoril práve preto, lebo je zlý a falošný.

...

Teraz k dnešku a našej vlastnej situácii. Myslím, že dnes stojíme pred historicky novou situáciou, pretože sa musíme oslobodiť od dosť dobre funkčnej, bohatej a mocnej spoločnosti. Rozprávam tu o spoločnosti nadbytku, čiže o rozvinutých priemyselných spoločnostiach. Čelíme problému, keď sa netreba oslobodiť od spoločnosti chudoby ani od rozkladajúcej sa spoločnosti, vo väčšine prípadov ani nie od terorizujúcej spoločnosti, ale od spoločnosti, ktorá do veľkej miery rozvíja hmotné aj kultúrne potreby človeka – ako vraví slogan, od spoločnosti, ktorá dodáva tovar čoraz väčšej časti obyvateľov. To naznačuje, že mierime k oslobodeniu od spoločnosti, kde oslobodenie zjavne nemá masovú základňu. Veľmi dobre poznáme spoločenské mechanizmy manipulácie, indoktrinácie a útlaku, ktoré sú zodpovedné za tento nedostatok masovej základne, za začlenenie väčšiny opozičných síl do etablovaného spoločenského systému. Musím však znova zdôrazniť, že toto nie je len ideologické začlenenie, nie je to ani len sociálne začlenenie. Nástáva práve na pevnej a bohatej základni, ktorá spoločnosti umožňuje rozvíjať a uspokojovať hmotné a kultúrne potreby lepšie než predtým.

...

Čo je dialektika oslobodenia, ktorou sa tu zaoberáme? Je to vybudovanie slobodnej spoločnosti, ktoré v prvom rade závisí od rozšírenia životne dôležitej potreby skončiť s etablovanými poddanskými systémami. Po druhé, a to je rozhodujúce, závisí od bezpodmienečnej oddanosti, od vedomého, ako aj pod- a nevedomého úsilia o kvalitatívne odlišné hodnoty slobodnej existencie človeka. Bez toho, aby sa objavili takéto nové potreby a uspokojenia, teda potreby a uspokojenia slobodných ľudí, by všetky zmeny spoločenských inštitúcií, nech by boli akokoľvek veľké, iba nahradili jeden poddanský systém iným. Toto objavenie – a toto by som chcel zdôrazniť – objavenie takýchto nových potrieb a uspokojení si nemožno predstaviť ani ako obyčajný vedľajší produkt, vedľajší

výsledok zmenených spoločenských inštitúcií. Toto sme videli, sú to jasné skúsenosti. Rozvoj nových inštitúcií musia už vykonávať a presadzovať ľudia s novými potrebami.

...

Skôr než, ako budem pokračovať, dovoľte mi podať stručnú definíciu, čo myslím pod spoločnosťou nadbytku. Modelom je, samozrejme, dnešná americká spoločnosť, hoci aj v USA je to skôr tendencia, ktorá ešte celkom nevyústila do skutočnosti. V prvom rade je to kapitalistická spoločnosť. Toto si zrejme musíme pripomenúť, pretože niektorí ľudia, dokonca aj ľavičiar, sa nazdávajú, že americká spoločnosť už nie je triednou spoločnosťou. Môžem vás uistiť, že triednou spoločnosťou je. Je to kapitalistická spoločnosť s vysokou koncentráciou hospodárskej a politickej moci, s rozšíreným a rastúcim odvetvím automatizácie a koordinácie výroby, distribúcie a komunikácie. So súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov, ktoré však čoraz viac závisia od čoraz aktívnejších a širších vládnych intervencií. Ako som spomínal, je to spoločnosť, ktorá uspokojuje hmotné a kultúrne potreby svojho obyvateľstva vo väčšom rozsahu než kedykoľvek predtým – uspokojuje ich však v súlade s požiadavkami a záujmami aparátu a síl, ktoré aparát ovládajú. A je to spoločnosť, ktorá rastie pod podmienkou hromadenia odpadu, zámerného zastarávania a ničenia, zatiaľ čo spodná vrstva obyvateľstva naďalej žije v chudobe a utrpení.

...

Takže musíme vzniknúť otázku: prečo sa potrebujeme oslobodiť od takejto spoločnosti, ak je schopná – možno v ďalekej budúcnosti, ale očividne schopná – zložiť chudobu do väčšej miery než kedykoľvek predtým, zredukovať pracovnú námahu a čas, a zvýšiť životnú úroveň? Ak cenu za všetky dodané tovary, cenu za toto pohodlné poddanstvo, za všetky tieto vymoženosti vymáhame od ľudí, ktorí sú ďaleko od metropoly a jej bohatstva? Ak si samotná spoločnosť nadbytku sotva všimne, čo robí, ako šíri teror a zotročenie, ako vo všetkých kútoch sveta bráni oslobodeniu?

Vieme, že emocionálne, morálne a humanitárne argumenty sú už tradične slabé tvárou v tvár takýmto technologickým úspechom, tvárou v tvár iracionálnej racionalite tejto moci. Zdá sa, že tieto argumenty nemajú žiadnu váhu oproti základným faktom – možno povedať, že surovým faktom o spoločnosti a jej výkonnosti. A predsa, len naliehanie na skutočné možnosti slobodnej spoločnosti, ktoré blokuje spoločnosť nadbytku – len toto naliehanie, v praxi aj v teórii, v ukážkach aj v diskusiách, stále stojí v ceste celkovému poníženiu človeka na predmet, či skôr na subjekt/objekt úplného riadenia. Len toto naliehanie stále stojí v ceste postupnému zneľudšteniu a imbecilizácii človeka. Pretože – a toto by som rád zdôraznil – kapitalistický štát blahobytu je vojnový štát (*the capitalist Welfare State is a Warfare State*). Musí mať Nepriateľa s veľkým N, totálneho Nepriateľa, pretože udržiavanie poddanstva, udržiavanie bezútešného boja za existenciu tvárou v tvár novým možnostiam slobody, v tejto spoločnosti spúšťa a zintenzívňuje primárnu agresivitu do takej miery, akú sme podľa mňa doposiaľ v dejinách nepoznali. A túto primárnu agresivitu treba mobilizovať spoločensky užitočnými spôsobmi, aby samotný systém neexplodoval. Preto tá potreba Nepriateľa, ktorý musí existovať, a ak nie je, treba ho vytvoriť. Odvážim sa povedať, že našťastie Nepriateľ existuje. Ale jeho podobu a silu treba v tejto spoločnosti nafúknuť nado všetko, aby bolo možné mobilizovať agresivitu spoločnosti nadbytku spoločensky užitočnými spôsobmi.

Výsledkom je ochromená, zohavená a znechutená ľudská existencia: ľudská existencia, ktorá násilne bráni svoje vlastné poddanstvo.

...

Skôr než to uzavriem, rád by som povedal niečo o hippies. Zdá sa mi, že ide o závažný fenomén. Ak spomíname vznik inštinktívneho odporu proti hodnotám spoločnosti nadbytku, mali by sme ho podľa mňa hľadať tu. Vidí sa mi, že hippies sú rozštiepení, tak ako každé nonkonformné ľavicové hnutie. Že sú tu dve súčasti alebo skupiny či smerovania. Väčšinou ide len o divadlo či klauniádu na osobnej úrovni. A preto sú vlastne celkom neškodní, ako ukázal Gerassi, v mnohých prípadoch veľmi príjemní a rozkošní, ale to je celé. To ale nie je všetko. Hnutiu hippies, a hlavne jeho smerom, ako sú Diggeri a Provocci, je vlastný politický prvok – v USA možno ešte viac než tu. Je ním objavenie vskutku nových inštitucionálnych potrieb a hodnôt. Zažívame túto skúsenosť. Nová citlivosť stojí proti výkonnej a choromyseľnej rozumnosti. Je tu odmietnutie hrať podľa pravidiel tvrdej hry, o ktorej každý vie, že bola tvrdou od začiatku, a vzbura proti chorobnej čistote puritánskej morálky a tiež agresii, ktorú táto puritánska morálka splodila. Dnes ju vidíme okrem iného vo Vietname.

...

Ako intelektuáli máme obmedzené poslanie. V žiadnom prípade by sme nemali podliehať nijakým ilúziám. Ale ešte horšie by bolo podľahnúť rozšírenej porazeneckej nálade, ktorej sme svedkami. Rola pripravovateľov je dnes nevyhnutná. Verím, že nebudem za prílišného optimistu – vo všeobecnosti nemám povest' priveľkého optimistu –, ak poviem, že už môžeme pozorovať náznaky nielen toho, že *Oni* sa začínajú báť a znepokojovať, ale že systém prejavuje svoju esenciálnu slabosť omnoho konkrétnejšie a hmatateľnejšie. Preto pokračujme so všetkým, s čím sa dá – bez ilúzií, ale ešte viac bez porazenectva.

Úryvky pochádzajú z prednášky v Londýne 1967, celá prednáška vyšla v publikácii David Cooper (ed.): *The Dialectics of Liberation*, Harmondsworth/Baltimore, Penguin 1968, s. 175 – 192.

z anglického originálu preložil Andrej Čierny